

A gyermekgondozási támogatások az államszocializmus időszakában, különös tekintettel a gyermekgondozási segélyre

Jelen tanulmány része annak a kutatásnak, amelynek a *tárgya* a családi és a munkahelyi feladatok összehangolását segítő, illetve gátló jogintézmények feltárása a magyar munkajogi szabályozásban, ezen belül az anyaság védelmére vonatkozó speciális munkajogi szabályozás bemutatása, a kapcsolódó társadalombiztosítási juttatásokra is kiterjedően.

E dolgozat a gyermekgondozási támogatásokat elemzi a szocializmus időszakában. A szocialista jogalkotás a gyermeket váró és nevelő dolgozó nőknek széleskörű juttatásokat biztosított a munkajogi kedvezmények mellett. Ennek legszembetűnőbb példája volt a gyermekgondozási segély bevezetése.

A gyermekgondozási segélyezés, mint gazdaságpolitikai és társadalompolitikai intézkedés már a kezdetekkor és a későbbiekben is nagy érdeklődést és vitát váltott ki bel- és külföldön, továbbá a munkáltatók és a jogosultak, illetve a kutatók körében egyaránt.^[1] A gyēs ellen szóló érvek főként a következők voltak: ez a fajta rendszer a nők tevékenységét a családi feladatokra összpontosítja, és ezzel megakadályozza a társadalmi, gazdasági egyenjogúság kibontakozását, a női egyenjogúság érvényesítését. A magasán képzett női munkaerőt elvonja a gazdaságtól, valamint hosszabb távon attól félték, hogy a gyēs ideje alatt a gyermekek és a család ellátása kizárólag a nők kötelezettsége lesz, ami meggátolja a nőket a valódi választásban a munkába való visszatérést illetően.^[2] Ferge Zsuzsa a gyēs kompromisszumos megoldásnak tartotta 1976-ban, mivel álláspontja szerint ez a juttatás ellentmond az emancipáció távlati céljainak, hiszen továbbra is az anyák feladata marad a gyermekek gondozása, azonban eleget tesz annak az elvnek, hogy az egyenjogúság alapvetően a munkán keresztül érvényesül azzal, hogy biztosítja a munkaviszony folytonosságát.

A gyermekgondozási segély bevezetése elbeszéléseik szerint alapjaiban megváltoztatta a nők életét, de a tapasztalatok szerint a gyēs kérdése már a szocialista időszakban megosztotta a véleményeket. Voltak olyan álláspontok, amelyek szerint a gyēs egyaránt káros az egyén és a társadalom szempontjából.^[3] A fejlődést kedvezőtlenül befolyásolta az a szemlélet, amely a nő részvé-

[1] Rózsa, 1977, 535. Lásd még Sándorné, 1986, 32.

[2] Rózsa, 1977, 535.; Sándorné, 1986, 33.

[3] Sulyok, 1979, 12.

telét a munkában pusztán munkaerő-gazdálkodási és kereseti kérdésnek tekintette, és figyelmen kívül hagyta a társadalmi egyenlőségre gyakorolt hatását. A munkáltatók szempontjából a gyés egyértelműen mérsékelte a gyermekes anyák rendszertelen és gyakori hiányzásait, ezáltal könnyítette a vállalatok munkaszervezési feladatait. A hosszabb ideig otthon maradó anyák helyettesítését az újonnan munkába állókkal pótolták, és a gyésre menők és arról visszatérők fokozatosan váltották egymást. Ez a nagyobb részt nőket foglalkoztató vállalatok helyzetét megnehezítette, és az itt jelentkező munkaerő gondok vetették fel a gyés részleges újraszabályozásának a gondolatát, lehetővé téve a gyesen lévők bedolgozói munkavállalását, illetve mások gyermekeinek a gondozását, majd a gyés melletti munkavállalást. Ezek a kísérletek ugyan nem jártak a várt eredménnyel, de az bizonyossá vált, hogy fennállt a gyés melletti munkavállalás igénye, amiben a segély reálértékének a csökkenése is szerepet játszott.^[4]

I. A GYERMEKGONDOZÁSI SEGÉLYEZÉS BEVEZETÉSÉNEK INDOKAI

A gyermekgondozási segélyezés bevezetésének az egyik indoka az volt, hogy a női foglalkoztatottság a háború utáni három évtizedben ugrásszerűen megnőtt, ami viszont olyan problémákat generált, amelyeket rövid idő alatt nem lehetett megoldani. Az 1950-es évek elején meghatározott születésszabályozási rendelkezések (Ratkó korszak) következményeképpen a születések száma kiugró volt, és ez a korosztály az 1960-as évek végétől jelent meg a munkaerőpiacon. Ezt a munkaerő többletet a gyés szabályozásával kívánta az állam levezetni, hogy a dolgozó szülő nők egy részének időleges munkából való kiválásával lehetővé váljon a munkavállalási korhatárt elért nagy létszámú korosztályok elhelyezkedési lehetőségének bővítése. Ezenkívül, sürgető kérdés volt a gyermekintézmények (bölcsődék) hálózatának bővítése, ami jelentős többletköltséget jelentett az államháztartás oldalán. Erre tekintettel a kevés bölcsődei férőhelyből eredő feszültségek enyhítésére is szolgált a gyermekgondozási segély igénylésének lehetővé tétele a dolgozó nők körében.

A fentiekén kívül a segélyezési rendszer kialakítását munkaszervezési tapasztalatok is motiválták. A nők foglalkoztatásának bővülésével a kisgyermeket nevelő nők között egyre nőtt a munkaviszonyban álló, aktív kereső nők aránya, ami magával hozta a munkahelyi és a családi feladatok összehangolásából eredő nehézségeket. Az anyák gyakran vettek igénybe táppénzt beteg gyermekük gondozására, sőt ha a gyermek hosszú időn át, vagy gyakran betegeskedett, az anya kénytelen volt fizetés nélküli szabadságot is igénybe venni. Továbbá a szülő nőket megillető szoptatási munkaidő-kedvezmény biztosításával is számolnia kellett a munkáltatónak a munkaidő-beosztás során. Ezek a hiányzások a

[4] Sándorné, 1986, 100.

munkáltató oldalán csökkentették a termelés hatékonyságát és a tervszerű munkaerő-gazdálkodást, a munkavállaló oldalán pedig jelentős keresetkiesést eredményezett. A gyestől ezeknek a problémáknak a megoldását is remélték.

A gyermekgondozási segély kialakításától a politikai döntéshozók a népese-
desi helyzet javulását is várták. Az MSZMP Politikai Bizottsága az 1966. október
4-i ülésén külön napirendi pont alatt foglalkozott a népese-
desi helyzet alakulá-
sával, ahol Komócsin Zoltán hozzászólásában megállapította, hogy „jelenleg az
általános társadalmi magatartás és a közhangulat egyszerűen szólva gyermek-
ellenes”, és álláspontja szerint az lenne az elsődleges cél, hogy ez a gyermekel-
lenes társadalmi, politikai hangulat megváltozzon.^[5]

II. A GYERMEKGONDOZÁSI SEGÉLY SZABÁLYOZÁSA

A gyermekgondozási segély bevezetésére a 3/1967. (I. 29.) Korm. rendelet megal-
kotásával került sor, amelynek végrehajtási szabályait a 3/1967. (II. 26.) MüM
rendelet határozta meg. A termelőszövetkezeti tagokra vonatkozó részletes
szabályokat pedig az 1/1967. (II. 26). FM rendelet állapította meg. A gyermek-
gondozási segélyt az 1967. január 1. napján vagy ezt követően született gyerme-
kek után kellett folyósítani.

1. A gyerekgondozási segély időtartama, feltételei

A gyermekgondozási segélyt a *dolgozó nők* vehették igénybe a gyermek *két és fél
éves koráig*, amelyet a szülési szabadság idejét is beleszámítva legfeljebb harminc
hónapon át lehetett folyósítani. A gyეს az örökbefogadott, a mostoha és a nevelt
gyermek után is megillette a nőt. A gyest a szülő nő akkor vehette igénybe, ha
rendelkezett tizenkét hónapi munkaviszonnal vagy folyamatosan a szülést
megelőzően, vagy másfél éven belül, továbbá teljes munkaidőben dolgozott, és
a munkaviszonyában fizetés nélküli szabadságot kért. Az a dolgozó nő, aki több
vállalatnál állt nem teljes munkaidőben munkaviszonyban, akkor volt jogosult
gyesre, ha a munkaviszonyaiban eltöltött munkaideje együttesen elérte a munka-
körére megállapított teljes munkaidőt és mindegyik munkaviszonya fennállt
legalább tizenkét hónapig. A gyermekgondozási segélyben részesülő dolgozó nő
gyermekét a segélyezés ideje alatt bölcsődében nem lehetett elhelyezni.

2. A gyermekgondozási segély összege

A gyés összege fix volt, nem függött a nő korábbi keresetétől. 1967-ben a gyés
havi hatszáz forint volt, ami az átlagos női kereset kb. negyven százalékával volt

[5] MOL M-KS 288. f. 5/406. ő. e. 17-18. p.

egyenlő.^[6] Több gyesre jogosító gyermek esetén a gyes összege gyermekenként járt. A rendelet előkészítése során olyan elképzelés is volt, hogy a fix összegű segély helyett inkább táppénzt kapjanak az anyák a gyermek egyéves koráig, korábbi keresetük ötven százalékában. Ezt azonban azért vetették el, mert jelentősebb költségkihatással járt volna.^[7] A gyermekgondozási segély összegére vonatkozó rendelkezéseket jelentősen megváltoztatta a 11/1973. (XII. 23.) MüM rendelet, amely a gyermekek számától függően állapította meg a gyes összegét. E szerint az első gyermek után nyolcszáz forint, a második gyermek után kilencszáz forint, a harmadik és minden egyes további gyermek után ezer forint illette meg az anyát.^[8] A második, vagy további gyermek után a gyermekgondozási segély megállapításánál akkor is a magasabb összegű segély járt, ha a dolgozó nő idősebb gyermeke után gyermekgondozási segélyt nem igényelt, vagy arra nem is tarthatott igényt, illetőleg ha az idősebb gyermeke után megállapított segély folyósítása bármilyen oknál fogva megszűnt. E rendelkezés alkalmazása szempontjából az örökbefogadott, valamint a segélyt igénylő háztartásában élő mostoha és nevelt gyermek a vérszerinti gyermekkel esett egy tekintet alá. Iker születés esetén, vagy ha az anyának több gyermekgondozási segélyre jogosult gyermeke volt, a segély mindegyik gyermeke után megillette.

3. A termelészövetkezetekben dolgozók gyermekgondozási segélye

A mezőgazdasági termelészövetkezetekben dolgozó nők is jogosultak voltak a gyermekgondozás támogatására, a fent ismertetetteknél azonban némileg eltérő feltételekkel és módon. A mezőgazdasági termelészövetkezet nő tagja akkor kaphatott gyeset, ha a szülést megelőző naptári évben vagy a szülést megelőző tizenkét hónapban termelészövetkezeti tagként legalább százhusz napon át részt vett a közös munkában. A gyermekgondozási segélyre való jogosultság szempontjából a közös munkában eltöltöttnek kellett tekinteni azokat a napokat is, amelyeken a termelészövetkezet nő tagja kártalanítási segélyben, kórházi ápolásban részesült, illetőleg betegségi segélyre volt jogosult vagy szülési szabadságon volt. Beszámítható volt továbbá az az időszak, amikor a vezetőség

[6] Az átlagos női kereset akkor 1506 forint volt. Lásd Sándorné, 1986, 31. A gyes összegére a Politikai Bizottság tett javaslatot 1967. január 10-én, módosítva az 1966. október 4-i határozatukat. MOL M-KS 288. f. 5/414 ó. e. (1967. 01. 10.) 10. p.

[7] Sándorné, 1986, 30.

[8] Ezekhez az összegekhez 1974. szeptember 1-től havi 50 forint, 1976-tól 110 forint, 1979-től havi 290 forint, majd 1984-től havi 360 forint, 1985-től havi 440 forint, 1987. áprilistól havi 500 forint, majd 1987. augusztusától havi 600 forint, 1988. januárjától havi 930 forint, 1989. januárjától havi 1290 forint, 1989. júliustól havi 1490 forint, 1990. januárjától havi 2040 forint és 1990. áprilistól havi 2150 forint jövedelem pótlék járult. Lásd a 32/1974. (VII. 15.) MT rendeletet, a 23/1976. (VII. 4.) MT rendeletet, a 26/1979. (VII. 21.) MT rendeletet, a 8/1984. (I. 23.) MT rendeletet, a 12/1987. (IV. 13.) MT rendeletet, a 22/1987. (VII. 20.) MT rendeletet, a 82/1987. (XII. 27.) MT rendeletet, a 117/1988. (XII. 31.) MT rendeletet, a 56/1989. (VI. 15.) MT rendeletet, a 146/1989. (XII. 27.) MT rendeletet és a 43/1990. (III. 12.) MT rendeletet.

hozzájárulásával munkaviszonyban állt, a közgyűlés hozzájárulásával közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatának hallgatója volt, vagy egész napos tanfolyamon (iskolán, edzőtáborozáson) vett részt, illetve a termelőszövetkezet vezetősége által engedélyezett tanulmányi vagy egyéb díjazott szabadságon volt. Ezenkívül, elismerték azokat a napokat is, amikor a tagsági viszony létesítése előtt családtagként a termelőszövetkezet közös munkájában részt vett. A termelőszövetkezetekben dolgozó nők gyermekgondozási segélyének összege havi ötszáz forint volt, majd az 1973-as változtatást követően az első gyermek után hétszáz, a második gyermek után nyolcszáz, a harmadik és minden egyes további gyermek után kilencszáz forintot kaptak az anyák.

4. A gyermekgondozási segély és a munkaviszony szünetelése

A rendelet a munkaviszonnyal összefüggésben előírta, hogy a munkaviszony fennállása alatt a gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság időtartamát a munkaviszonyban töltött idő számításánál figyelembe kell venni, valamint arról is rendelkezett, hogy ha a nő a fizetés nélküli szabadságot a gyermek két és fél éves kora előtt meg akarta szakítani, akkor ezt harminc nappal előbb köteles volt a vállalatnak bejelenteni. A gyermek gondozására igénybevett fizetés nélküli szabadság megszakításának a végrehajtási rendelet alapján akkor volt helye, ha azt a dolgozó nő személyi vagy családi körülményei indokoltá tették. Ilyen indok lehetett a férj, illetőleg az eltartó halála vagy tartós megbetegedése, katonai szolgálatra való bevonulása, szabadságvesztés büntetése, az életközösség megszakítása, a nő újabb szülése vagy tartós betegsége. Ha a dolgozó nő a szabadságot egyéb címen szakította meg és később folytatni kívánta, a fizetés nélküli szabadság további részére gyermekgondozási segély már nem illette meg. A vállalat azonban egy alkalommal ilyen esetben is engedélyezhette a segély folyósítását. A szabadság megszakítása, illetve lejárta esetén a vállalatnak a nőt korábbi munkakörében vagy ennek hiányában hasonló munkakörben korábbi kereseti lehetőségének megfelelően kellett foglalkoztatni.

III. A GYERMEKGONDOZÁSI SEGÉLYEZÉS TAPASZTALATAI A GYERMEKGONDOZÁSI DÍJ BEVEZETÉSÉIG (1967-1985)

A gyermekgondozási segély bevezetésekor népgazdasági szinten azt tervezték, hogy a munkaviszonyban álló nők fele vagy kétharmada él az átmeneti otthonmaradás lehetőségével.^[9] Az első ellátások igénybevételére 1967 májusától került sor, mert az év elején született gyermekek után járó szülési szabadság ekkor ért véget. Az első évben nagy érdeklődés mutatkozott a dolgozó nők részéről, mert

[9] Sándorné, 1986, 30.

1967-ben az igényjogosultak több mint hatvanhét százaléka élt a felkínált lehetőséggel, hogy a gyermekét otthon gondozza.

A szabályozással azonban nem minden dolgozói kör lehetett elégedett, mivel például nem voltak jogosultak gyesre azok, akik részmunkaidőben dolgoztak, vagy a tanulmányaikat befejezték és még nem volt tizenkét havi munkaviszonyuk a munkavállalás és a szülés időpontja között. Ez pedig a gyermekvállalás későbbre halasztását eredményezte, ami nem volt összhangban a korszak népesedési elképzeléseivel.^[10] Másik problémát 1969 végén, amikor az első gyes időszakok leteltek, az jelentett, hogy nem volt elegendő óvodai férőhely, a jogosultak 30%-a nem nyert felvételt helyhiány miatt.

A fent ismertetett körülményeknek a hatására került sor a gyermekgondozási segélyről szóló 3/1967. (I. 29.) Korm. rendelet módosítására 1969-ben, amelynek alapján a *gyermek hároméves koráig* lehetett élni a gyes igénybe vételével, továbbá kiterjesztették az ellátást azokra a nőkre is, akik legalább napi hat óras munkaviszonyban álltak, illetve akik bármely iskola nappali tagozatán végeztek és a tanulmányaik befejezését követően kilencven napon belül munkaviszonyt, kisipari szövetkezeti tagsági viszonyt, vagy mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági viszonyt létesítettek.^[11] A kilencven napos határidő kezdő időpontja az általános iskola nyolcadik osztályának, illetve a nappali tagozatú közép fokú iskola utolsó tanulmányi évének befejezése, érettségi vizsga esetén pedig az érettségi bizonyítvány kelte, szakmunkásvizsga esetén a szakmunkás bizonyítvány kelte. Felsőfokú – főiskolai, egyetemi – tanulmányok esetén az említett határidő az utolsó tanulmányi év befejezését követő utolsó vizsga (államvizsga) letételének napjától, illetve az erről szóló oklevél keltétől vagy egyébként a hallgatói jogállás megszűnésétől vette kezdetét.^[12]

A jogosultak körét tovább bővítette az az új rendelkezés is, amely szerint az anya akkor is megkapta a gyeset, ha a próbaidővel vagy határozott időtartammal létesített munkaviszonya a szülési szabadság vagy a gyermekgondozási fizetés nélküli szabadság ideje alatt megszűnt.

A gyermekgondozási segélyre való jogosultság kiterjesztését jelentették a 19/1974. (VII. 31.) MüM rendelet adta lehetőségek is. E jogszabály alapján a dolgozó nő a gyermekgondozási segély megállapítását – a terhességi-gyermekágyi segély helyett – szülési szabadságának tartamára is kérhette, ha a gyermekgondozási segélyezés tartama alatt – újabb gyermekére tekintettel – további gyermekgondozási segélyre vált jogosulttá. Rendelkezett továbbá arról is, hogy a gyermekgondozási segély az arra jogosult dolgozó nőt a gyermek születése napjától illeti meg az esetben, ha munkaviszonyának időközben történő megszűnése miatt szülési szabadságra nem jogosult. Ezenkívül, ha a gyermekgondozási segélyben

[10] Sándorné, 1986, 31.

[11] Lásd az 5/1969. (I. 28.) Korm. rendeletet.

[12] Munkajogi Döntvénytár. Bírósági Határozatok. 1976-1978. II. kötet. Budapest, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 124-125. p., MK 101. sz. állásfoglalás.

részesülő dolgozó nő munkaviszonya megszűnése után újból szült, a gyermekgondozási segélyezés időtartamát a gyermekgondozási segélyre való jogosultság szempontjából úgy kellett tekinteni, mintha ez alatt munkaviszonyban állt volna.

1. A gyermekgondozási segély igénybevételének jellegzetességei

A gyermekgondozási segélyezés egyre népszerűbbé vált, és fokozatosan emelkedett az igénybe vevők száma a dolgozó nők körében. Míg 1967-ben harmincnégyezer fő vette igénybe az ellátást, az 1977. év végén már háromszázkétezer fő volt gyermekgondozási segélyen, összhangban azzal a demográfiai jelenséggel, amely szerint az élve születések száma 1974 és 1977 között volt a legmagasabb.^[13] Az ezt követő években az ellátásban részesülők száma csökkent, ami a születésszám változásából is következett. A gyermekgondozási segélyen lévők számát az élveszületések számának alakulása, a kereső és az eltartott szülő nők aránya, valamint az igénybevétel mértéke és időtartama együttesen határozta meg.^[14] Az aktív kereső nők számának a növekedése magával hozta a gyesen lévők számának a bővülését is. Abból az adatból, hogy folyamatosan nőtt a szülő nők között a keresők részaránya, arra következtettek, hogy a gyes bevezetése *fokozta a nők munkavállalási kedvét*, mivel arra ösztönözte őket, hogy a gyestre való jogosultság megszerzése utáni időpontra halasszák a szülést.^[15] A gyest az anyák többsége folyamatosan, közvetlenül a szülési szabadságot követően vette igénybe, és csak ritkán fordult elő, hogy a munkába visszatérve később kértek célból fizetés nélküli szabadságot. Az is általános jelenség volt, hogy az anyák kétharmad része a gyermek hároméves kora előtt visszatért a munkába. Ebben a vonatkozásban jelentős különbség volt a szellemi és fizikai foglalkozású nők között. Míg a fizikai dolgozók közel fele a gyermek hároméves koráig otthon maradt, addig a szellemi dolgozóknál ez az arány a huszonhárom százalékot sem érte el. Ők általában a gyermek másfél éves koráig igényelték a gyest.^[16]

A gyes igénybevétele a fiatalabb korosztályokban (19–24 évesek) az átlagosnál alacsonyabb fizetésű, illetve az általános iskolai végzettségű nők körében volt a legmagasabb az 1960-as évek végén. Később azonban közeledett egymáshoz az általános és a középiskolát végzettek körében az igénybevételi arány, sőt a felsőfokú végzettségűek körében is jelentősen megnőtt a gyesen levők száma és aránya.^[17] A gyes bevezetését követő első évtized végére az igénybevevők bizonyos fokú átrétegződése ment végbe a magasabb jövedelműek javára, bár átlagkeresetük némileg alacsonyabb volt az átlagos női keresetnél.^[18]

[13] Sulyok, 1979, 10.

[14] Sándorné, 1986, 34.

[15] Sándorné, 1986, 35.

[16] Sándorné, 1986, 41.

[17] Rózsa, 1977, 536.

[18] Rózsa, 1977, 536.

Az 1970-es évek elején az egyes iparágakban jelentkező női munkaerő-hiány, továbbá az anyák foglalkoztatási igénye felvetették a gyesen lévők munkaerejének ésszerű hasznosítására vonatkozó elképzeléseket. Ennek eredményeképpen született meg a gyermekgondozási segélyrendszer tapasztalatairól és a további intézkedésekről szóló 1037/1975. (XII. 28.) MT számú határozat, amely megállapította, hogy a gyermekgondozási segély rendszere társadalmpolitikai szempontból a gyakorlatban kedvezően bevált, így a rendszer lényeges változtatására nincs szükség. Indokoltnak tartottak viszont olyan kisebb módosításokat bevezetni, amellyel a tényleges munkaerő-hiányt kívánták enyhíteni. Az egyik változtatás azt tette lehetővé, hogy a dolgozó nő a gyese időtartamát munkába állás céljából naptári évenként egyszer megszakíthassa.^[19] Ezzel az intézkedéssel azoknak az anyáknak kívántak kedvezőbb feltételeket teremteni, akikben még a gyese lejárta előtt felmerült az igény a munkába való visszatérésre, mivel így lehetőségük volt annak felmérésére, hogy a kisgyermekük gondozása mellett hogyan tudnak a munkavállalással kapcsolatos követelményeknek megfelelni.

A másik módosítás célja az volt, hogy a gyesen lévő anya megfelelő díjazás ellenében vállalhassa további, legfeljebb kettő, három éven aluli, de egyévesnél idősebb gyermek gondozását. Továbbá a gyermekgondozás vállalását a nyugdíjasok számára is lehetővé tették azzal, hogy ez a nyugdíj folyósítását nem korlátozhatta. Az egészségügyi tárca intézkedéseket hozott az MT határozat végrehajtására, és előírta, hogy a családi gondozásba adott egy-három éves gyermekek egészségügyi vizsgálatát és az ellátás rendszeres ellenőrzését az anya- és csecsemővédő szolgálat lássa el. Az Egészségügyi Minisztérium felmérései szerint csak kevesen éltek ezzel az új lehetőséggel, amelynek oka valószínűleg az volt, hogy a családok lakáskörülményei nem tették lehetővé több gyermek gondozását, illetve az is, hogy egy gyermek ellátásáért magas összeget kértek.^[20] Ezenkívül az anyák vagy nem szívesen vállalták a más gyermek nevelésével járó problémákat, illetve sokan nem is tudtak a lehetőségről.^[21]

IV. A GYERMEKGONDOZÁSI SEGÉLY KORSZERŰSÍTÉSE

A gyese bevezetése óta eltelt tizenöt év tapasztalatai, továbbá a társadalmi, gazdasági élet változásai a gyermekgondozási segély intézményének a továbbfejlesztését indokolták. A gyese megjelenése kedvezően hatott a szülések számának gyakoriságára, ez a hatás azonban a későbbiekben kevésbé volt tapasztalható. A

[19] Lásd a 6/1976. (III. 18.) MüM rendeletet.

[20] Sándorné, 1986, 50. Egy gyermek ellátásáért 1800–2000 forintot is kértek, ami majdnem egy havi kereset összege volt.

[21] „...alig-alig van magánbölcsőde. Az anyák nem szívesen vállalnak idegen gyermeket. Többnyire a sajátjukkal is küszködnek, fogalmuk sincs a gyermeknevelésről, talán innen adódik az idegenkedésük. Másutt a lakás kicsi, vagy albérletben, társbérletben élnek. Vagy [...] nem is nagyon tudnak arról, hogy ilyesmit lehet, illetve szabad.” (Sulyok, 1979, 135.)

gyermekintézmények számának a növelésére is szükség volt, ez azonban jelentős beruházásokat igényelt, így elsősorban a gyēs korszerősítése látszott indokoltnak.^[22] Ezeknek a körülményeknek a megváltoztatását célozta 1982-ben a szabályozás átalakítása, amely a korábbi rendelet hatályon kívül helyezésével és új rendelet megalkotásával történt meg.^[23] A változásokkal kedvezőbbé váltak a jogosultság feltételei, bővült a jogosultak személyi köre, valamint lehetővé vált az ellátás melletti részmunkaidős munkavállalás.

A gyermekgondozási segélyrendszer megváltoztatásának egyik jelentős eleme volt, hogy már nemcsak az anyák, hanem az apák is jogosulttá váltak a gyēsre, ezáltal nem kizárólag anyai, hanem részben szülői joggá vált a gyēs, tükrözve talán valamelyest azt a szemléletet, hogy az apának is van szerepe és felelőssége a gyermeke gondozásában. Az új rendelkezések szerint a gyermekgondozási segélyt az anya és a gyermekét egyedül nevelő apa vehette igénybe a gyermek hároméves koráig. Az anyával egy háztartásban élő apa a gyermek egyéves kora után választhatta a gyermekével való otthonmaradást. Ez a lehetőség nem volt népszerű az apák körében. 1983 augusztusában a gyēsen lévő 232 750 főből mindössze 317 volt férfi.^[24]

További előrelépést jelentett az is, hogy tartósan beteg vagy súlyosan fogyatékos gyermek nevelése esetén hatéves korig járt az ellátás. A hosszabb segélyezési idővel azt ismerték el, hogy ezeknek a gyermekeknek a nevelése több időt, energiát, gondozást igényel és az intézményi elhelyezés lehetőségei korlátozottak.

Jelentős változást jelentett az apák jogosulti körbe vonásán túl az a lehetőség is, amely biztosította, hogy a gyermekgondozási segélyben részesülő személy – a segély teljes összegének folyósítása mellett – a gyermek másfél éves kora után munkát vállalhatott. A munkaviszony (tagsági viszony) keretében történő munkavégzés azonban havi átlagban a napi négy órát nem haladhatta meg. A munkavállalás nemcsak az eredeti munkahelyen, hanem más munkáltatónál is létrejöhett. A különböző vállalatok tapasztalatai azonban azt bizonyították, hogy a gyēsen lévők foglalkoztatása viszonylag szűk területen és elenyésző számban valósult meg.^[25]

A gyēs igénylésének továbbra is feltétele maradt a gyermek születését megelőzően munkaviszonyban töltött idő. A gyermek születését megelőző két éven belül összesen kettőszázhetven napig legalább napi négy óra munkaidejű munkaviszonyt, ipari szövetkezetnél legalább napi négy óra munkaidővel tagsági jogviszonyt, vagy bedolgozóként biztosított jogviszonyt kellett igazolni. A jogviszonynak a születéskor fenn kellett állnia, ellenben a jogviszony megszűnése esetén akkor lehetett jogosultságot szerezni, ha a születés a jogviszony megszűnését követő negyvenkét napon belül történt, illetőleg a születés a jogviszony

[22] Gál, 1974, 182–183.

[23] 10/1982. (IV. 16.) MT rendelet a gyermekgondozási segélyről.

[24] Sándorné, 1986, 34.

[25] Sándorné, 1986, 84.

megszűnését követő negyvenkét napon túl táppénz, baleseti táppénz folyósításának ideje alatt, vagy a folyósítás megszűnését követő huszonnyolc napon belül történt. Gyermekgondozási segély járt annak is, aki a gyermek születését közvetlenül megelőző két éven belül mezőgazdasági szövetkezeti tagként, illetőleg munkamegállapodás alapján családtagként legalább kilencven napon át részt vett a közös munkában, és e jogviszony a gyermek születésekor is fennállt. Ezenkívül jogosult volt az ellátásra az is, aki bármely iskola (tanintézet), felsőoktatási intézmény nappali tagozatán végzett tanulmányok befejezését követően kilencven napon belül az előzőekben felsorolt jogviszonyt létesített.

Változatlanul fennállt az a szabályozás, hogy ha a gyermekgondozási segély tartama alatt az anya újból szült, további gyermekgondozási segélyre vált jogosulttá. Ikerszülés esetén, vagy ha több gyermekgondozási segélyre jogosító gyermek volt, a gyermekgondozási segély mindegyik gyermek után külön-külön járt.

A gyermekgondozási szabadság megszakítását már nem kötötte feltételekhez a jogalkotó. A rendelet rögzítette, hogy az anya, illetőleg az apa a gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadságot megszakíthatja. Ezzel kapcsolatosan előírás maradt, hogy a munkavállalás érdekében történő megszakítást harminc nappal előbb be kellett jelenteni a foglalkoztatónak.

1985-ben egy régóta fennálló igényt elégített ki a 6/1985. (I. 17.) MT rendelet, amely azzal módosította a korábbi szabályozást, hogy a felsőoktatási intézmény nappali tagozatán tanulók is jogosulttá váltak a gyesre, ha a gyermek a hallgatói jogviszony fennállása alatt, vagy az annak megszűnését követő száznolcvan napon belül született. A szülő anyák és a gyermeküket egyedül nevelő apák hallgatói jogviszonyuk fenntartása mellett kapták a gyermekgondozási segélyt, amit az egyéb állami támogatástól függetlenül folyósítottak számukra.

V. A SZÜLÉSI SZOLGÁLTATÁSOK ÉS A GYERMEKÁPOLÁSI TÁPPÉNZ SZABÁLYOZÁSA

A betegségi biztosítás jogalapja 1945 után is az 1927. évi XXI. sz. törvénycikk volt, de a rendelkezéseket a megváltozott körülményekhez igazították, majd átfogó szabályozásra került sor 1955-ben. A dolgozók betegségi biztosítását az 1955. évi 39. sz. törvényerejű rendelet és a végrehajtására kiadott 71/1955. (XII. 31.) MT. rendelet, továbbá a 6/1966. (XII. 31.) SZOT szabályzat rendezte.

1. Orvosi, szülésznői kezelés

A dolgozó nőt várandóssága, illetőleg szülése esetében díjtalan orvosi, szülésznői kezelésben kellett részesíteni. A díjtalan orvosi, szülésznői kezelés a dolgozó férfi feleségének szülése esetében is járt. A feleség jogosultságával azonosan kellett azonban elbírálni a dolgozó férfi élettársának díjtalan orvosi, szülésznői kezelésre jogosultságát is. A dolgozó nő vagy a dolgozó férfi felesége, élettársa

csak hatósági szülésznőt vehetett díjmentesen igénybe. Magánszülésznő igénybevételeből származó költséget csak sürgős szükség esetén, valamint akkor lehetett megtéríteni, ha a várandós nő lakóhelyén nem volt hatósági szülésznő.^[26]

2. Terhességi-gyermekágyi segély

A szülési szabadság idejére a biztosított nőnek terhességi-gyermekágyi segély járt.^[27] Ha a dolgozó nő a szülést megelőző két éven belül legalább kétszázhetven napon át biztosított volt, akkor a terhességi-gyermekágyi segély címén a munkabér teljes összege, ha pedig legalább száznyolcvan napon át volt biztosított, a munkabér ötven százaléka illette meg. 1974. január elsejétől az utóbbi esetben a már a munkabér hatvanöt százaléka járt.^[28] A kórházi vagy szülőotthoni ápolása ideje alatt a nő a terhességi-gyermekágyi segélyének nyolcvan százalékára volt jogosult.

Ha a nő a szülés napjáig betegség miatt keresőképtelen volt, ezt az időt, legfeljebb azonban a szülés napjától visszafelé számított huszonnyolc napot, szülési szabadságnak kellett tekinteni. Ezt az időt tehát a szülési szabadság idejébe, a megfelelő táppénz folyósítási időt pedig a szülés előtti időre járó terhességi-gyermekágyi segélyezés idejébe be kellett számítani. Ilyen esetben, ha a dolgozó nő megfelelő előzetes biztosítási idővel rendelkezett és száz százalékos szülési szolgáltatásokra volt jogosult, részére a táppénz és a terhességi-gyermekágyi segély közötti különbözetet ki kellett fizetni.^[29] Abban az esetben, ha a nő a szülés napját megelőző huszonnyolc napon belül táppénz szolgáltatásban részesült, de a szülés napja előtt keresőképesé vált és orvosi igazolás alapján munkáját tovább végezte, a táppénz folyósításának az idejét a szülési szabadság, illetve a terhességi-gyermekágyi segélyezés idejébe nem lehetett beszámítani.^[30]

Abban az esetben, ha a dolgozó nőnek a szülési szabadság megkezdésekor még nem volt meg a száznyolcvan napi tagsága, de azt legkésőbb a szülés napjáig megszerezte, jogosultságot szerzett az ötven százalékos terhességi-gyermekágyi segélyre. Ilyen esetben a segélyt legkorábban a száznyolcvan napi tagság megszerzése napjától lehetett folyósítani, de a segély visszamenőlegesen a szülési szabadságnak a száznyolcvan napi tagság megszerzése előtti idejére is járt.^[31]

Ha a nő a szülési szabadság megkezdésekor a száznyolcvan napi tagsági idővel rendelkezett, de a kétszázhetven napot még nem érte el, akkor ötven százalékos mértékű segélyben részesült, de ha a kétszázhetven napot a szülés napjáig megszerezte, a szülési szabadság teljes tartamára, tehát visszamenőlegesen is megillette a száz százalékos mértékű ellátás.^[32]

[26] 71/1955. (XII. 31.) MT. rendelet 31. §.

[27] Lásd az 5. 4. 1. pontot.

[28] Lásd az 1973. évi 27. sz. tvr-t.

[29] A táppénz összege a munkabér 65%-a volt.

[30] 101/1963. (Mü. K. I.) MüM. sz. utasítás. Lásd Mattyasovszky – Mészáros, 1965, 88–89.

[31] Mattyasovszky – Mészáros, 1965, 90.

[32] Mattyasovszky – Mészáros, 1965, 90.

3. Anyasági segély

A terhességi-gyermekágyi segélyre jogosult dolgozó nőt szülés esetén egyszeri pénzbeli juttatásként anyasági segély is megillette. Az anyasági segély a dolgozó férfi feleségének és élettársának szülése esetében is járt, ha a dolgozó férj a szülés napját közvetlenül megelőző két éven belül legalább száznyolcvan napon át biztosított volt. Az anyasági segély összegét a Szakszervezetek Országos Tanácsa állapította meg.^[33]

4. Gyermekápolási táppénz

1953-ban a Munka Törvénykönyve bevezette a gyermekápolási szabadság intézményét. Ehhez kapcsolódóan táppénzre volt jogosult az a dolgozó anya, aki egyévesnél fiatalabb beteg gyermekének ápolása, illetőleg kórházi ápolás alatt álló gyermekének szoptatása miatt foglalkozását nem tudta folytatni. Ha az egyedülálló anya egyévesnél idősebb, de kétévesnél fiatalabb beteg gyermekének ápolása miatt nem tudott munkát végezni, részére legfeljebb hatvan napon át járt táppénz, ahogy azt a Munka Törvénykönyve is tartalmazta. A végrehajtási rendelet értelmében egyedülállónak azt a nőt kellett tekinteni, aki elvált, özvegy, vagy nem házasságban élő nő volt, továbbá akinek a férje első tényleges katonai szolgálatot teljesített, vagy betegség miatt állandóan keresésképtelen volt, illetve akinek a férje szabadságvesztés büntetését töltötte, vagy ismeretlen helyen tartózkodott. A jogszabály azonban a táppénz folyósítását feltételhez kötötte, mégpedig úgy, hogy az anya táppénzre jogosultságát csak abban az esetben lehetett megállapítani, ha a gyermek ápolását az anyával közös háztartásban élő más alkalmas családtag keresetvesztés nélkül nem tudta ellátni. A szükséges ápolás, felügyelet ellátására alkalmas személynek a legalább 16. életévét betöltött nőt kellett tekinteni. Ha azonban orvosi igazolás szerint az említett személy egészségi állapota vagy magas kora miatt az ápolás, illetőleg a felügyelet ellátására alkalmatlan, vagy pedig a gyermeket kizárólag az anya ápolhatja, az anya igényjogosultságát el kellett ismerni.^[34] Ebből is látható az a társadalmi felfogás, amely szerint a gyermekek ápolásával járó teendőket csak a nők végezheték, tehát fel sem merült annak a gondolata, hogy esetleg a gyermek apja marad otthon a gyermekkel annak betegsége esetén abban az esetben, ha a szülők együtt éltek.

[33] Az anyasági segély összege legalább kétszázhetven napi előzetes biztosítási idő igazolása esetén az első élve született gyermek után 700 forint, minden további élve született gyermek után pedig 600 forint volt, ha a nő a várandósság ideje alatt legalább háromszor, koraszülés esetén legalább egyszer orvosi vizsgálaton vett részt. Ettől eltérő esetekben 500 forint volt az anyasági segély összege. A dolgozó férfi házastársának, élettársának anyasági segélye, legalább kétszázhetven nap előzetes biztosítási idő igazolása esetén gyermekenként 460 forint volt. Ikorszülés esetén a segély a gyermekek számának megfelelő mértékben járt. 6/1966. (XII. 31.) SZOT szabályzat 67. §.

[34] Mattyasovszky – Mészáros, 1965, 72.

Figyelemre méltó azonban, hogy a rendelkezést a jogalkotó módosította – az új Munka Törvénykönyve rendelkezéseivel összhangban –, és ennek alapján 1968. július elsejétől már az egyedülálló dolgozó férfi is jogosulttá vált a táppénzre, mind az egyévesnél fiatalabb, mind az egyévesnél idősebb gyermek ápolása esetén.^[35] Megjegyezzük azonban azt, hogy ez nem jelent teljes egyenlőséget, mert az együtt élő szülők esetén továbbra is csak az anya volt jogosult a gyermekápolási táppénzre.

1974. január elsejétől a gyermekápolási táppénz igénybe vételének a lehetőségét kiterjesztették a gyermek hatéves koráig, amit a dolgozó nő és az egyedülálló dolgozó férfi vehetett igénybe.^[36] A táppénz időtartamát a gyermekek korának függvényében határozta meg a jogalkotó. A gyermek hároméves életkorának betöltéséig gyermekenként és évenként hatvan napig, ha a gyermek háromévesnél idősebb volt, gyermekenként és évenként harminc napig járt táppénz. Az egyedülálló dolgozót egyévesnél idősebb, de hatévesnél fiatalabb gyermek betegsége esetén évenként és gyermekenként hatvan napig illette meg az ellátás.

VI. BETEGSÉGI ÉS ANYASÁGI ELLÁTÁSOK AZ 1975. ÉVI II. TÖRVÉNYBEN

A társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. törvény a korábbi társadalombiztosítási joganyagot egységes elvek szerint, átfogóan, újra szabályozta, majd ezen a jogszabályon és a végrehajtási rendeletein is több jelentős módosítást hajtott végre a jogalkotó, mind a rendszerváltás előtt, mind azt követően.^[37] Témánkat illetően lényeges, hogy a törvény az alapelvek között rögzítette, a nők, az ifjúság és a gyermekes, főként a többgyermekes családok anyagi ellátására különös gondot kell fordítani. A biztosítottak betegségi és anyasági ellátásra, családi pótlékra, nyugellátásra és baleseti ellátásra szerezhettek jogosultságot. Betegségi és anyasági ellátásként táppénz, terhességi-gyermekágyi segély és anyasági segély, majd 1985. március elsejétől gyermekgondozási díj illette meg a biztosítottat, a biztosított eltartott hozzátartozója pedig anyasági segélyre tarthatott igényt. Annak ellenére, hogy bizonyos ellátásokat az egyedülálló apa, illetve bármelyik szülő igénybe vehetett, a törvény mégis anyasági ellátásként nevezte

[35] Lásd az 1968. évi 19. sz. tvr-t. A végrehajtási rendelet ezzel összefüggésben úgy módosult, hogy egyedülállónak azt a dolgozót kellett tekinteni, aki hajadon, nőtlen, özvegy, elvált vagy házastársától külön élt; akinek a férje sorkatonai szolgálatot teljesített; akinek a házastársa letartóztatásban volt, szabadságvesztés büntetését töltötte, felsőoktatási intézmény nappali tagozatának hallgatója volt, testi vagy szellemi fogyatékosága vagy betegsége miatt előreláthatólag legalább hat hónapon át teljesen munkaképtelen volt, nyugellátásban részesült, bíróság által elrendelt kényszergyógykezelésben részesült és keresete (jövedelme) vagy nyugellátása a havi ötszáz forintot nem haladta meg. Nem lehetett egyedülállónak tekinteni azt a dolgozót, akinek élettársa volt, mindaddig, amíg az együttélés fennállt. 23/1968. (VI. 30.) Korm. rendelet 18. §.

[36] Lásd az 1973. évi 27. sz. tvr-t.

[37] Végrehajtásáról kezdetben a 17/1975. (VI. 14.) MT rendelet és a 3/1975. (VI. 14.) SZOT szabályzat rendelkezett.

ezeket, közvetítve azt a sztereotípiát, hogy a gyermek ellátásával kapcsolatos teendőket az anyának kell elvégeznie.

1. Terhességi-gyermekágyi segély

A terhességi-gyermekágyi segély a szülési szabadság időtartamára járt.^[38] A szülési szabadságnak arra a tartamára, amelyre a szülő nő a teljes keresetét megkapta, terhességi-gyermekágyi segély nem járt. Annak, aki a keresetét részben kapta meg, csak az elmaradt keresete után járt terhességi-gyermekágyi segély. Ezek a rendelkezések a mai napig változatlanok. Később kiegészült a jogszabály azzal is, hogy nem járt ellátás a biztosítottnak, ha bármelyik jogviszonyában munkát végzett vagy hatósági engedélyhez kötött kereső tevékenységet folytatott, továbbá arra az időtartamra, amely alatt külföldön tartózkodott, valamint az előzetes letartóztatás, a szabadságvesztés és a szigorított őrizet tartamára.^[39] 1989. január elsejétől a szabályozás annyiban módosult, hogy az a biztosított nem vehette igénybe az ellátást, aki bármilyen jogviszonyban díjazás ellenében – kivéve a szerzői jog védelme alatt álló alkotásért járó díjazást és a személyi jövedelemadó-mentes tiszteletdíjat – munkát végzett, vagy hatósági engedélyhez kötött kereső tevékenységét személyesen folytatta. Továbbá nem járt a terhességi-gyermekágyi segély a külföldi tartózkodás időtartamára, kivéve, ha a biztosított államközi egyezmény hatálya alá tartozott, vagy gyermekével magánszemélyként átmenetileg tartózkodott külföldön.^[40]

Az ellátás száznolcvan napi előzetes biztosítási jogviszonyhoz volt kötött a szülést megelőző két éven belül. A biztosítási időnek az ellátás összegének a megállapításánál volt jelentősége, mert aki legalább kétszázhetven napi biztosítási idővel rendelkezett, az a napi átlagkereset teljes összegére jogosultságot szerzett. Ennél kevesebb jogosultsági idő esetén a napi átlagkereset hatvanöt százaléka illette meg a szülő nőt. A kórházi ápolás idejére csökkentett összeg, az egyébként járó terhességi-gyermekágyi segélynek a nyolcvan százaléka járt 1976. december 31-ig, majd ezt követően jogszabály módosítás következtében ez a mérték kilencven százalékra emelkedett, végül 1985. január 17-től ez a rendelkezés már nem volt alkalmazható.^[41]

Újdonság, hogy az ellátás összege már nem a munkabér, hanem az átlagkereset alapulvételével történt, aminek a számításánál a keresőképtelenség első napját közvetlenül megelőző három naptári (bérfizetési) hónapra járó keresetet kellett figyelembe venni, a táppénzre vonatkozó szabályok szerint. A két éven belüli előzetes biztosítási idő számításánál figyelembe kellett venni a következő időtartamokat:

[38] Lásd az 5. 4. 1. pontot.

[39] 3/1985. (I. 17.) MT rendelet 9. §.

[40] Lásd a 116/1988. (XII. 31.) MT rendelet 15. §-át.

[41] Lásd a 17/1975. (VI. 14.) MT rendelet 40. §-át, valamint a 42/1976. (XII. 18.) MT. rendelet 10. §-át. A 40. §-t a 3/1985. (I. 17.) MT rendelet helyezte hatályon kívül.

- biztosítás megszűnését követő táppénz, baleseti táppénz, terhességi-gyermekágyi segély, gyermekgondozási segély folyósításának az idejét;
- az oktatási intézmény nappali tagozatán egy évnél hosszabb ideig folytatott tanulmányok idejét;
- azt az időt, amelyre a szülést megelőzően a jogszabály rendelkezései szerint társadalombiztosítási járulékot vagy betegségi járulékot kellett fizetni;
- valamint a törvény hatálybalépése előtt betegségi biztosításban vagy az önkéntes betegségi biztosításban töltött időt.

Az első esetnek különösen a határozott idejű munkaviszony esetén volt jelentősége, mivel a határozott idejű munkaviszony a határozott idő elteltével akkor is megszűnt, ha a munkavállaló várandós volt. Előfordult ilyenkor az, hogy a nő azért nem tudott újabb munkát vállalni, mert veszélyeztetett várandósság miatt táppénzen volt. A munkaviszony megszűnése után táppénzes állományban töltött idő azonban nem minősült biztosításban töltött időnek. Ennek alapján például az a szülő nő, akinek a szülést megelőző két éven belül öt hónapig tartó határozott idejű munkaviszonya volt, és a munkaviszony megszűnése után a szülésig hat hónapig táppénzes állományban volt, a kedvezményes szabály hiányában nem szerezhette volna a terhességi-gyermekágyi segélyre jogosultságot, mert nem rendelkezett volna száznyolcvan nap biztosítási idővel.^[42] A beszámítási kedvezmény alapján azonban a biztosítás megszűnését követő táppénz folyósítási idő is beszámított az előzetes biztosítási időbe, így a fenti példa esetén a szülő nő teljes összegű ellátásra jogosultságot szerzett, mivel rendelkezett kétszázhetven nap biztosítási idővel. Annak, hogy a terhességi-gyermekágyi segély, valamint a gyermekgondozási segély folyósításának az ideje is beszámított a jogosultsághoz szükséges előzetes biztosítási időbe, szintén a határozott idejű munkaviszony megszűnése után folyósított terhességi-gyermekágyi segély, valamint gyermekgondozási segély esetén volt különös jelentősége. Mégpedig akkor, ha a szülő nő, akinek a határozott időre szóló munkaviszonya megszűnt, az újabb szülése előtt munkaviszonyba lépett, de az újabb szülése előtti két éven belül a szükséges előzetes biztosításban töltött időt az újabb munkaviszonyával már nem tudta volna megszerezni.^[43] Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy lényeges különbség van a terhességi-gyermekágyi segélyre való jogosultság vonatkozásában a biztosítási jogviszony megszűnése utáni táppénz folyósítása, és a terhességi-gyermekágyi segély valamint a gyermekgondozási segély folyósítása esetén. A táppénz folyósítása a folyósítás megszűnését követő legkésőbb huszonnyolc napon belüli szülés esetén ugyanis akkor is alapot adhat az újabb szülésnél az ellátásra, ha a szülő nő a szülést megelőzően nem létesített újabb munkaviszonyt. Ezzel szemben a terhességi-gyermekágyi segély, vagy a

[42] Abonyi, 1979, 190.

[43] Abonyi, 1979, 191.

gyermekgondozási segély folyósítási idejének a beszámítása csak a megkívánt előzetes biztosítási időből még hiányzó időtartamot tudja csak pótolni, mert a terhességi-gyermekágyi segélyre való jogosultsághoz az is szükséges, hogy a szülő nő az újabb szülése előtt bármilyen rövid időtartamra újabb munkaviszonyt vagy más biztosítás alá tartozó jogviszonyt létesítsen.^[44]

Oktatási intézmény nappali tagozatán folytatott tanulmányok esetén a beszámításra való jogosultsághoz nem volt szükséges a tanulmányok befejezése, ellenében a gyermekgondozási segély hasonló kedvezményes szabályával. A tanulmányok idejének a beszámítása lehetővé tette, hogy az egyetemi tanulmányok alatt történő szülések esetén a szülő nő rövid időtartamú munkaviszony létesítése esetén is megszerezhesse a terhességi-gyermekágyi segélyre való jogosultságot, még az egyetemi tanulmányok befejezése előtt. Ennek a szabályozásnak napjainkban nagyon fontos szerepe lenne a gyermekszületések ösztönzésében, mivel manapság súlyos probléma a gyermekvállalási kor kitolódása, különösen a magasabb végzettségű rétegekben. Jelenleg az egyetemisták, PhD hallgatók nem jogosultak többféle gyermek utáni ellátásra, pedig épp ebben a rétegben a legnagyobb a különbség a tervezett és megszülető gyerekszám között.^[45]

A szabályozás nívója volt annak a bevezetése is, hogy bizonyos időtartamon belül a szülő nő az ellátásra akkor is jogosult, ha a biztosítási jogviszonya megszűnt. Ezek a rendelkezések a mai napig változatlanok maradtak, vagyis ha a nő a biztosítás megszűnését követő negyvenkét napon belül, vagy a biztosítás megszűnését követő negyvenkét napon túl, de táppénz vagy baleseti táppénz folyósításának az ideje alatt, vagy az ezek megszűnését követő huszonnyolc napon belül szül, a terhességi-gyermekágyi segély megilleti. Az a nő, akit biztosításának a megszűnése után tizenöt napon belül kórházba (szülőotthonba) háziterhesként felvettek, terhességi-gyermekágyi segélyre ugyanúgy jogosult volt, mintha a szülés a biztosítás megszűnése után negyvenkét napon belül következett volna be.^[46]

a) A csecsemőt örökbefogadó nő terhességi-gyermekágyi segélyre jogosultsága A terhességi-gyermekágyi segélyt a gondozásba vétel napjától a szülési szabadság még hátralevő tartamára a csecsemőt örökbefogadó biztosított nő is igényelhetette.^[47] Ebben az esetben azonban a szülést megelőző időre járó négyheti szabadságot akkor is kiadottnak kellett tekinteni, ha azt a vér szerinti anya nem vette igénybe.^[48] Ebből következően az örökbefogadó nő a terhességi-gyermekágyi segélyben legfeljebb a gyermek születése napját követő száztizenkettedik napig részesülhetett, melyet azonban koraszülött, vagy ikrek örökbefogadása

[44] Abonyi, 1979, 192.

[45] A Népesedési Kerekasztal megállapításai.

[46] 3/1975. (VI. 14.) SZOT szabályzat 22. §. Hatályon kívül helyezte 1985. január 17-től az 1/1985. (I. 17.) ME rendelet 24. §-a.

[47] 3/1975. (VI. 14.) SZOT szabályzat 23. §.

[48] MK 57. sz. állásfoglalás.

esetén száznegyven napig meg lehetett hosszabbítani. A szülési szabadságból hátralévő időre járó ellátásra az örökbefogadó nő már az örökbefogadási határozat jogerőre emelkedése előtt jogosult volt, ha a csecsemőt örökbefogadás céljából gondozásba vette és az örökbefogadási eljárás megindítását kérte. A kifizetett terhességi-gyermekágyi segély visszakövetelésének nem volt helye, ha az örökbefogadást valamilyen okból nem engedélyezték.^[49]

b) Meghatározott összegű terhességi-gyermekágyi segély

A gazdasági dolgozónak, valamint a háztartási alkalmazottnak fix összegű terhességi-gyermekágyi segély járt, amely kétszázhetven nap előzetes biztosítási idő esetén napi 65 forint, száznyolcvan napi előzetes biztosítási idő esetén napi negyvenkettő forint volt.^[50] A terhességi-gyermekágyi segély kétharmada illette meg a háztartási alkalmazottat arra az időre, amely alatt munkáltatójánál lakott és a teljes természetbeni ellátást megkapta.

c) Lemondás a terhességi-gyermekágyi segélyről

A jogosult a gyermekgondozási segély igénybevétele céljából a terhességi-gyermekágyi segélyről lemondhatott.^[51] Ennek akkor volt jelentősége, ha a gyermekgondozási segélyben részesülő nő a gyermekgondozási segélyezés tartama alatt – újabb gyermekére tekintettel – további gyermekgondozási segélyre vált jogosulttá. Ebben az esetben választhatott a terhességi-gyermekágyi segély és a gyermekgondozási segély között, a számára kedvezőbbet vehette igénybe. Ha az anya a gyermekgondozási segélyt választotta, az utóbb született gyermeke után a gyermekgondozási segély legkorábban a szülés napjától járt. Ha azonban utóbb a gyermek a szülést követő száztizenkét napon belül meghalt, vagy az anya háztartásából kikerült, vagy az egyik gyermek a harmadik életévét betöltötte, az ezen időpontokat követő naptól a gyermekgondozási segélyben részesülő nő jogosulttá vált a szülési szabadság hátralévő részére a számára előnyösebbé váló terhességi-gyermekágyi segélyre.^[52]

2. Anyasági segély

Az anyasági segélyre való jogosultságot a korábbi szabályozáshoz képest részletesebben határozta meg a jogalkotó. Az anyasági segély mellőzhetetlen feltételévé vált, hogy a várandósság ideje alatt legalább egyszer várandóssági orvosi vizsgálaton vegyen részt a szülő nő, kivéve a külföldön történő szülés esetét.

[49] 2-232/1977. sz. állásfoglalás, Lásd Abonyi, 1979, 192.

[50] 1977. január 1-jétől az alkalmi fizikai munkát végzők is bekerültek ebbe a jogosult körbe. Lásd a 42/1976. (XII. 18.) MT. rendelet 9. §-át. 1983. január elsejétől az összegek módosultak napi 120, illetve napi 80 forintra. Lásd a 66/1982. (XII. 4.) MT rendelet 11. §-át.

[51] 17/1975. (VI. 14.) MT rendelet 41. §.

[52] 100-5/1974. (Tb. K. 11.) Tb. Főig. Sz. utasításnak a 19/1974. (VII. 31.) MüM. R. 1. §-ához kapcsolódó állásfoglalása. Lásd Abonyi, 1979, 235.

Az ellátás másik feltétele volt a biztosítottaknál, illetve azok hozzátartozóinál, hogy a szülés a biztosítás tartama alatt, illetőleg a biztosítás megszűnését követő száznyolcvan napon belül, vagy a biztosítás megszűnését követő száznyolcvan napon túl táppénz, illetőleg baleseti táppénz, terhességi-gyermekágyi segély vagy gyermekgondozási segély folyósításának az ideje alatt történt. Az anyasági segély összege gyermekenként 2500 forint volt, ha a szülő nő orvosi vizsgálaton négyszer, koraszülés esetén egyszer részt vett, és az első, illetőleg koraszülés esetén az egyszeri orvosi vizsgálat a várandósság kezdetétől számított száznegyven napon belül történt.^[53] Egyéb esetekben a segély összege gyermekenként 1000 forint volt. Az ellátás a halvaszületett gyermek után is járt. A jogszabály bevezette a méltányossági alapon járó anyasági segélyt, ami azt jelentette, hogy az anyasági segélyre nem jogosult szülő nőnek – kérelmére –, ha orvosi vizsgálaton részt vett, a lakhelye szerint illetékes városi (fővárosi kerületi) tanács végrehajtó bizottsága egészségügyi feladatokat ellátó szakigazgatási szervének, megyei városban a kerületi hivatalnak, illetőleg a községi tanács végrehajtó bizottsága szakigazgatási szervének a javaslatára az illetékes társadalombiztosítási igazgatóság anyasági segélyt folyósíthatott.

a) Anyasági segély felsőfokú tanulmányok folytatása esetén

Kiemelendő, hogy a felsőfokú oktatási intézmény – ideértve a hittudományi főiskolát (akadémiát, teológiát) is – nappali tagozatán tanulmányokat folytató hallgatónak e tanulmányok tartama alatt, vagy az ennek megszűnését követő száznyolcvan napon belül bekövetkezett szülése esetén is járt anyasági segély.^[54] Ebben az esetben az ellátást attól a felsőfokú oktatási intézménytől kellett igényelni, amelynél a hallgató a tanulmányait folytatta. A segélyt az oktatási intézmény állapította meg és folyósította.^[55]

3. A gyermekápolási táppénz

A gyermekápolási táppénzre vonatkozó szabályokat egységesítette a jogalkotó, ennek alapján a gyermekápolási táppénznek két típusa volt elkülöníthető: a kórházi ápolás alatt álló egyévesnél fiatalabb gyermek szoptatása esetén, és a hat év alatti beteg gyermek ápolása esetén járó táppénz. A kórházi ápolás alatt álló egyévesnél fiatalabb gyermek szoptatása esetén az anya a gyermek egyéves koráig vehette igénybe a táppénzt. Egyévesnél fiatalabb beteg gyermek ápolására tekintettel az anya és az egyedülálló apa volt jogosult táppénzre, szintén a gyermek egyéves koráig. Egyévesnél idősebb és hatévesnél fiatalabb beteg gyermek

[53] 1985. szeptember elsejétől az anyasági segély összege 4000 forint, majd 1988. január elsejétől 6000 forint volt. Lásd a 3/1985. (I. 17.) MT rendelet 12. §-át és az 56/1987. (XI. 6.) MT rendelet 16. §-át.

[54] 17/1975. (VI. 14.) MT rendelet 293. § (1) bekezdés.

[55] 3/1975. (VI. 14.) SZOT szabályzat 219. §.

ápolása alatti táppénzre szintén az anya és az egyedülálló apa szerzett jogot. A táppénz időtartama a beteg gyermek korától függött. Három év alatti gyermek ápolása címén évenként és gyermekenként hatvan napon át járt táppénz. Három és hat év közötti gyermekek ápolása címén évenként és gyermekenként harminc napra, egyedülálló szülő esetén hatvan napra lehetett a táppénzt igényelni. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy csak az egyedülálló apa volt jogosult a gyermekápolási táppénzre.^[56]

1982. május 28-tól azonban valamelyest változott a helyzet, mivel a gyermek egyéves kora után az együtt élő házastársak (élettársak) együttes kérelme alapján engedélyezni kellett a beteg gyermek ápolása címén járó táppénznek az apa jogán történő megállapítását, ha a táppénzre jogosultság feltételeinek mindkétten megfeleltek. Ha az anya munkáltatója társadalombiztosítási kifizetőhely volt, az engedélyt a munkáltató, egyéb esetben a területileg illetékes társadalombiztosítási igazgatóság (kirendeltség) volt köteles megadni.^[57]

1985. szeptember elsejétől lényeges változások léptek életbe a törvény módosítása következtében.^[58] A gyermekápolási táppénz igénybe vételének a lehetőségét a gyermek tízéves koráig felemelték, ezenkívül az egyévesnél idősebb gyermekek esetén már nemcsak az egyedülálló apa, hanem bármelyik szülő igényelhetette a táppénzt. Az egy év alatti beteg gyermek ápolását azonban továbbra is csak az anya, vagy az egyedülálló apa láthatta el társadalombiztosítási szempontból. A táppénz időtartama továbbra is a gyermekek életkorának függvényében alakult, e szerint egyévesnél idősebb, de háromévesnél fiatalabb gyermek ápolása címén évenként és gyermekenként nyolcvannégy naptári napon át; háromévesnél idősebb, de hatévesnél fiatalabb gyermek ápolása címén évenként és gyermekenként negyvenkettő, egyedülállónak nyolcvannégy naptári napon át; hatévesnél idősebb, de tízévesnél fiatalabb gyermek ápolása címén évenként és gyermekenként tizennégy, egyedülállónak huszonnyolc naptári napon át járt a táppénz.

[56] A 3/1975. (VI. 14.) SZOT szabályzat 9. §-a szerint egyedülállónak azt a személyt kellett tekinteni, aki hajadon, nőtlen, özvegy, vagy elvált volt, vagy házastársától külön élt, kivéve, ha élettársa volt. Továbbá, akinek a férje sorkatonai szolgálatot teljesített, a házastársa kórházi ápolásban részesült, vagy külföldön tartózkodott, közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatán tanult, vagy akinek a házastársa a háztartásukban levő gyámügyi feladatokat ellátó illetékes szakigazgatási szerv igazolása szerint legalább két hónapig nem gondoskodott. Ezen kívül egyedülállónak kellett tekinteni azokat a házastársakat is, akik az illetékes orvos igazolása szerint látásuk csökkenése miatt munkaképességüket kétharmad részben mindkétten elvesztették, és ez az állapotuk előreláthatóan hat hónapon át fennállt. Egyedülállóként kellett figyelembe venni még azt is, akinek a házastársa az illetékes orvos igazolása szerint betegsége, illetőleg testi vagy szellemi fogyatékosága miatt munkaképességét kétharmad részben elvesztette, és ez az állapota előreláthatóan hat hónapon át fennállt, nyugellátásban, baleseti nyugellátásban, kivételes nyugellátásban, átmeneti segélyben, rendszeres szociális járadékban, rendszeres szociális segélyben, hadigondozási járadékban részesül, kényszergyógykezelés alatt állt, illetve letartóztatásban volt vagy szabadságvesztés büntetését töltötte, és a házastárs havi keresete, jövedelme – ide nem értve az eseti segélyt és a tanulmányi ösztöndíjat – az öregségi nyugdíj legkisebb összegét nem haladta meg.

[57] 3/1982. (V. 28.) SZOT szabályzat 3. §.

[58] Lásd az 1985. évi 1. tvr.-t.

4. A gyermekgondozási díj

A gyermekgondozási díj igénybevételére 1985. március elsejétől nyílt lehetőség.^[59] Az ellátás bevezetésekor az anya és az egyedülálló apa volt jogosult gyermekgondozási díjra a szülési szabadság (terhességi-gyermekágyi segély) lejártától a gyermek egyéves koráig. Egyedülállónak kellett tekinteni azt az apát is, akinek a házastársa (élettársa) az illetékes orvos igazolása szerint betegsége miatt a gyermekét nem tudta gondozni.^[60] A gyermekgondozási díjra vonatkozó szabályok többször módosultak. Egy év elteltével a gyermek egyéves kora után már mindkét szülő igényelhetette a gyedet, ezenkívül a gyed időtartama a gyermek másfél éves koráig tarthatott.^[61] A gyermek egyéves kora előtt továbbra is csak az anya, illetve az egyedülálló apa volt jogosult az ellátásra. 1988. január elsejétől már a gyermek kétéves koráig járt a gyed.^[62] Az apának a gyermekgondozási díjra jogosultság feltételeivel az igénybevétel első napján kellett rendelkeznie.

Az ellátás igénybevételének a feltétele az volt, hogy a jogosult a gyed igénylését megelőzően teljes összegű terhességi-gyermekágyi segélyben részesült, vagy ennek hiányában rendelkezett a teljes összegű terhességi-gyermekágyi segélyhez szükséges jogosultsági feltételekkel. További feltétel volt, hogy a jogosult munkaviszonyban álljon vagy ipari szövetkezet tagja legyen és a gyermek gondozása céljából fizetés (díjazás) nélküli szabadságot vegyen igénybe.

A mezőgazdasági szövetkezet tagja, továbbá a közös munkában részt vevő családtag gyermekgondozási díjra akkor volt jogosult, ha a szülést megelőző két éven belül legalább kilencven napon át részt vett a közös munkában, és a gyermek gondozása céljából díjazás nélküli szabadságot vett igénybe.

A gyermekgondozási díj az örökbe fogadó, a mostoha és a nevelőszülőknek is járt. A jogosultsághoz szükséges feltételeknek az örökbefogadás, illetőleg a gondozásba vétel időpontjában kellett fennállniuk.

A gyermekgondozási díj napi összege a terhességi-gyermekágyi segélynek, egyéb esetben a táppénz alapját képező naptári napi átlagkeresetnek – mezőgazdasági szövetkezeti tag esetén a szülési, ennek hiányában a betegségi segély számításakor figyelembe vett részesedés naptári napi átlagának – hatvanöt vagy hetvenöt százaléka volt.^[63]

A gyermekgondozási díj napi összege az öregségi nyugdíj legkisebb összegének harmincad részénél kevesebb és ennek kétszeresénél több nem lehetett. Ha azonban a terhességi-gyermekágyi segély napi összege, illetőleg a szülési segély számításakor figyelembe vett részesedés naptári napi átlaga az öregségi nyugdíj

[59] A gyermekgondozási díjra vonatkozó szabályokat a 3/1985. (I. 17.) MT rendelet 11. §-a állapította meg, módosítva a 17/1975. (VI. 14.) MT rendeletet.

[60] 3/1975. (VI. 14.) SZOT szabályzat 24/C. §.

[61] Lásd az 5/1986. (II. 27.) MT rendeletet.

[62] 56/1987. (XI. 6.) MT rendelet 13. §.

[63] Ha a biztosítás megszakítás nélkül két év óta fennállt a napi átlagkereset hetvenöt, egyéb esetben hatvanöt százaléka járt.

legkisebb összegének harmincad részénél kevesebb volt, gyermekgondozási díj címén ez az összeg járt. A gyed maximális mértékére vonatkozó szabály 1988. január elsejétől már nem volt hatályban.^[64] 1989. január elsejétől a gyed összeget minden esetben a táppénz alapját képező naptári napi átlagkereset alapján határozták meg.^[65]

Az a nő, aki a gyermekgondozási segély folyósítása alatt szült és terhességi-gyermekágyi segélyre nem volt jogosult, a szülés napjától igényelhetette a gyermekgondozási díjat. Ez alól kivételt jelentett a felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatos hallgatója. Ilyen esetben a gyermekgondozási díj napi összege az öregségi nyugdíj legkisebb összegének a harmincad része volt, ha azonban a korábbi terhességi-gyermekágyi segély alapján kedvezőbb lett volna a számítás, a díjat annak alapul vételével kellett megállapítani.^[66] Nem járt gyermekgondozási díj a biztosítottnak, ha bármelyik jogviszonyában munkát végzett, vagy hatósági engedélyhez kötött kereső tevékenységet folytatott.^[67]

Történeti vizsgálódásunknál a szocializmus időszakát nem hagyhattuk figyelmen kívül, hiszen a mai gyermekgondozási támogatási rendszer, a várandós, a szülő nők védelmét biztosító normák nagy része a mai napig változatlan. A szocializmus időszaka alatt a nők bevonása a munkaerő-piacra általánossá tette a kétkeresős családmódellet, a nők családban betöltött szerepe mellett, létrehozva így a nők kettős terhelését a munka és a családi feladatok teljesítésében. A gyermekgondozási segély bevezetése lehetővé tette, hogy a nők – a munka világából átmenetileg kivonulva – csak a gyermekgondozással járó teendőiknek szentelhessék magukat. A gyes olyan mélyen meggyökeresedett a magyar köztudatban, hogy a mai napig egyet jelent a munkahelytől való távolmaradással a gyermek gondozása esetén, amit kizárólag női feladatnak tekint a lakosság nagy része. A gyes és a szocialista munkajogi szabályozás a nők hagyományos szerepkörével kapcsolatos felfogást erősítette, amellet, hogy a nőknek a munka világában is aktív szerepet kellett vállalniuk. A gyes megerősítette azt a nézetet, amely szerint a gyermek gondozása és nevelése elsősorban az anya feladata, mérsékelte a családi munkamegosztás modern-humánus fejlődését és stagnálásra kényszerítette a nő hivatásbeli előrehaladását.^[68] Ezenkívül a gyes konzerválta a nők gazdasági egyenlőtlenségét is, annak ellenére, hogy az anyák munkabérének kiesését igyekeztek pótolni, mivel ez csak az alacsonyabb képzettségű és keresetű munkavállalóknál valósult meg.

[64] Lásd az 5/1986. (II. 27.) MT rendeletet.

[65] Lásd a 116/1988. (XII. 31.) MT rendeletet.

[66] A kedvezőbb választás lehetőségét az 5/1986. (II. 27.) MT rendelet vezette be.

[67] Megállapította az 56/1987. (XI. 6.) MT rendelet.

[68] Sándorné, 1986, 100.

IRODALOM

- Abonyi Géza (1979): *A társadalombiztosítási törvény és gyakorlata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Gál László (1974): *A dolgozók érdekében*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest.
- Glatz Ferenc (1991): Az ú. n. Kádár-korszak kutatásairól. In: *História*, 4. szám, 2–6. *Magyar Nők Országos Konferenciája. 1954. január 30–31*. Athenaeum, Budapest.
- Mattyasovszky Pál – Mészáros Tibor (1965): *Társadalombiztosítási jogszabályok és azok gyakorlata*. 1. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Lehoczkyné Kollonay Csilla (2005): The Significance of Existing EU Sex Equality Law for Women in the New Member States. The Case of Hungary. In: *12 Maastricht Journal* 4, 467–493.
- Rózsa József (1977): A gyermekgondozási segélyezés egy évtizede. In: *Közgazdasági Szemle*, 5. szám, 535–544.
- Sándorné Horváth Erika (1986): *A gyestől a gyedig*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Sulyok Katalin (1979): *Egy ország gyesen*. Kozmosz Kiadó, Budapest.
- Tóth Eszter Zsófia (2007): „Puszi Kádár Jánosnak”. *Munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Tóth Eszter Zsófia (2010): *Kádár leányai. Nők a szocialista időkben*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Tóth Matild (1975): *A magyar nők jogainak fejlődése*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest.